

УДК 343.985

О.М. ЗАЄЦЬ, канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ТАКТИКИ ДІЙ СЛІДЧОГО У ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

Ключові слова: страхування, страхова компанія, методика розслідування кримінальних правопорушень, організація розслідування, кримінальне правопорушення.

Досліджуються питання організації і тактики дій слідчого, визначається співвідношення цих понять, розкриваються форми організації, основні напрямки діяльності та завдання досудового розслідування. На думку автора, при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері страхування великого значення набуває взаємодія слідчого з контролюючими органами: Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Моторно (транспортним) страховим бюро України, Державною службою фінансового моніторингу України, Аудиторською службою України, комерційними банками та іншими державними органами.

Вступ. У криміналістичній літературі загально визнано, що ефективне розслідування кримінальних правопорушень неможливе без чіткої організації цього процесу. Питання організації розслідування достатньо повно розглянуті в працях Р.С. Белкіна, В.Д. Берназа, С.О. Величкіна, В.Д. Зеленського, Г.Г. Зуйкова, Л.М. Карнеєвої, В.І. Ключанського, В.О. Коновалової, О.М. Ларіна, Г.А. Матусовського та інших учених-криміналістів [1–5]. Однак не досягнуто згоди щодо того, які структурні елементи треба включати в поняття *організація розслідування*. Найбільш ґрунтовною видається позиція В.Д. Берназа, відповідно до якої елементи організації розслідування перелічити в повному обсязі практично неможливо. До того ж їхній перелік та особливості здійснення визначаються слідчою ситуацією, що перетворює їх на постійно мінливий комплекс слідчо (розшукових) дій [2, С. 174].

Треба погодитися з В.Д. Зеленським у тому, що практичне призначення організації полягає у визначенні вірного напрямку і змісту розслідування, оптимізації його мети, сил і засобів, необхідних для її досягнення, у правильному розміщенні сил і створенні відповідних умов [4, С. 90].

Метою статті є дослідження організації й тактики дій слідчого у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері страхування, а також з'ясування ефективного шляху розслідування такої категорії злочинів.

Результати дослідження. Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері страхування доцільно проводити організаційні

заходи щодо підготовки тактичних операцій, слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів у режимі максимальної таємності для усунення можливої протидії (знищення або зміни інформації) зацікавленими особами й одержання якнайбільшої доказової інформації.

Як правило, особливості діяльності слідчого з різними органами відносять до числа збірних елементів організації розслідування [5, С. 43]. Існує й інша точка зору. Так, Г.А. Матусовський до видів і форм взаємодії відносить, як найбільш загальний вид, координацію діяльності правоохоронних органів [6, С. 74], яка, однак, «... за своїм найменуванням і змістом скоріше характеризує сам процес діяльності, а не його вид» [6, С. 34].

Координувати діяльність може одна особа (слідчий, прокурор, начальник відділу) або як систему зустрічних зусиль — декілька осіб. Рівень координації залежить від типу розумового завдання, яке треба розв'язати, а також і від конкретних обставин, що супроводжують це рішення. У криміналістичній літературі обґрунтовано стверджується, що «координація, яка припускає на чолі одну особу, є більш ефективною...» [7, С. 61], проте це не виключає в деяких випадках ефективності й інших її форм.

Організація взаємодії й координація протидії злочинам у сфері страхування покладається на управління захисту економіки в ГУ НП областей. З метою координації зазначеної роботи це управління здійснює: систематизацію й комплексний аналіз інформації, необхідної для вжиття невідкладних заходів реагування на зміни оперативної обстановки у сфері фінансових послуг; взаємообмін інформацією щодо злочинів і злочинців між підрозділами МВС України та іншими правоохоронними органами; відстеження тенденцій розвитку злочинності, причин та умов, що сприяють їй, і повідомлення підрозділів МВС, правоохоронних органів про наявні тенденції щодо її поширення.

У ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері страхування слідчий може взаємодіяти з оперативними підрозділами, спеціалістом, експертом, державними органами та іншими установами. Найчастіше він взаємодіє з підрозділами Державної служби фінансового моніторингу України, Аудиторською

службою України, управлінням захисту економіки Національної поліції та Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Основними завданнями взаємодії слідчого є: попередження, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень; притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин; спільна діяльність з розшуку злочинців [8].

З огляду на теоретичні положення та слідчу практику можна вирізнити такі форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері страхування: спільний виїзд на місце події; погоджене планування слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, спільне обговорення слідчих та оперативно-розшукових даних; своєчасне інформування один одного про відомі їм факти підготовки або вчинення злочинів; створення тимчасово або постійно діючих слідчо-оперативних груп для здійснення в межах визначеної законодавством компетенції заходів щодо попередження, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері страхування; постійний обмін інформацією, яка міститься в централізованих, обласних та інших банках даних оперативно-розшукового, оперативно-довідкового та іншого призначення, про розшукуваних злочинців, поведінку обвинуваченого, його наміри зникнути тощо; створення загальних баз даних про осіб, які займаються або можуть бути причетні до вчинення злочинів цієї категорії; спільне планування та проведення слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій.

Треба погодитись з думкою В.А. Рогожина про те, що конкретні форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, їхня доцільність та ефективність обумовлені слідчими ситуаціями, що складаються на тому чи іншому етапі розслідування кримінального провадження [9, С. 7]. Однак рішення про співробітництво не завжди приймається слідчим, до того ж взаємодія — це діяльність оперативних підрозділів і слідчого, яка спрямовується слідчим і здійснюється при комплексному поєднанні та ефективному використанні повноважень, форм і методів, притаманних кожному з них.

Характер, зміст і форми взаємодії з оперативними підрозділами під час розслідування

кримінальних правопорушень у сфері страхування визначаються обсягом інформації, якою володіє слідчий на певному етапі цього процесу, про спосіб вчинення злочину, чисельність, структуру і зв'язки злочинної групи, канали переведення в готівку грошових коштів, збут викрадених матеріальних цінностей і т. д. На даному етапі аналіз способу й засобів учинення злочину, даних, одержаних при огляді місця події, дозволяє слідчому отримати необхідну інформацію шляхом використання інформаційно-довідкових, оперативно-розшукових і криміналістичних обліків. На перший план виходять такі форми його взаємодії з оперативними підрозділами, як вивчення функціональної структури й документообігу страхових компаній, що обслуговують договір страхування, ознайомлення з технологією здійснення страхових виплат, призначення перевірок, ревізій тощо.

Узагальнення слідчої практики дало змогу виокремити низку оперативно-розшукових дій, які найчастіше доручає слідчий оперативним працівникам при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері страхування: з'ясування нових епізодів злочинної діяльності; з'ясування місця виготовлення підроблених страхових полісів (сертифікатів); встановлення місцезнаходження грошових коштів та інших цінностей, отриманих злочинним шляхом; виявлення каналів використання викрадених грошових коштів та інших цінностей; встановлення конкретних учасників злочину, які входять до організованої злочинної групи, зв'язків між ними й ролі кожного при вчиненні злочинного діяння; виявлення можливих співучасників, свідків, предметів і документів, що мають значення для розслідування кримінального провадження; одержання даних про причетність до злочину працівників банківських установ, фінансових організацій інших підприємств, що задіяні в процесі обслуговування договору страхування.

Кримінальні правопорушення у сфері страхування мають характер транснаціональних, що зумовлює необхідність міжнародного співробітництва правоохоронних органів. На жаль, в Україні відсутня регламентація на законодавчому рівні порядку співпраці з правоохоронними органами інших країн, а також «... практика взаємодії з компетентними органами держав далекого зарубіжжя в питаннях надан-

ня правової допомоги у ході розслідування кримінальних проваджень».

Для підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень у сфері страхування треба налагоджувати тісне співробітництво з правоохоронними органами інших країн, переймати їх позитивний досвід протидії злочинам даної категорії, проводити спільні конференції з питань підвищення рівня розслідування, створення спрощених механізмів обміну інформацією щодо фінансових операцій з ознаками зазначених злочинів тощо.

Великого значення при розслідуванні злочинів цієї категорії набуває також взаємодія слідчого з органами контролю. Вважаємо, що слідчому у цьому випадку необхідно співпрацювати з Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Моторно (транспортним) страховим бюро України, Державною службою фінансового моніторингу України, Аудиторською службою України, комерційними банками та іншими державними органами.

На сьогодні правоохоронна діяльність оперативного працівника забезпечена інформаційними ресурсами підрозділів оперативної інформації Головних Управлінь Національної поліції та обласного адресно-довідкового бюро, до яких є ефективний та оперативний доступ. Крім того, у розпорядженні є масиви інформації щодо реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, наявності ліцензій на здійснення певних видів підприємницької діяльності, різних юридичних фактів тощо. Однак доступ до цих ресурсів неможливо назвати ефективним та оперативним, бо його реалізація передбачає складання письмових запитів, відправлення їх до відповідних організацій і витребування відомостей. У зв'язку з тим, що передбачений чинним законодавством строк надання таких відомостей становить один місяць (частини 3 і 4 ст. 33 Закону «Про інформацію»), використання цих інформаційних ресурсів для попередження, виявлення та розслідування кримінальних злочинів (у двомісячний термін) унеможливується [10].

Слідчому для успішного розслідування кримінальних правопорушень у сфері страхування необхідно налагодити тісне співробітництво зі службами безпеки банків, страхових компаній, які на постійній основі провадять роботу з попередження збитків та фінансо-

вих втрат у цій сфері, вживають заходи щодо технічної захищеності каналів зв'язку, стежать за збереженням банківської та страхової таємниці.

Як показує практика, керівники комерційних банків і страхових компаній неохоче йдуть на будь-які контакти з правоохоронними органами. Це пояснюється відсутністю віри в можливість кримінально-правовими способами відшкодувати заподіяну шкоду, небажанням підірвати репутацію фінансових установ в ділових колах, виявленням можливої невідповідності займаним посадам співробітників цих установ, неминучими збитками, які від офіційного розслідування можуть бути навіть більшими за суму заподіяної шкоди, можливістю відтоку інформації, що становить банківську чи страхову таємницю, до конкурентів тощо.

Правова база обміну інформацією між фінансовими установами і правоохоронними органами розроблена не досить чітко, без урахування необхідності діяти дуже швидко при розслідуванні злочинів розглядуваної категорії. На сьогодні також трапляються випадки, коли керівники фінансових установ ухиляються від надання необхідних даних, посилаючись на банківську чи страхову таємницю, що інколи дозволяє злочинцям залишатися безкарними і заважає ефективній протидії таким злочинам.

Взаємообмін інформацією здійснюється неформально, на рівні особистих стосунків. Треба погодитися з М.С. Вертузаєвим та А.Ю. Ільницьким у тому, що для ефективного розслідування злочинів взаємодію належить будувати таким чином: своєчасне виявлення фактів злочинів; оперативне й ефективне реагування на виявлені факти злочинних посягань; своєчасне й безпроблемне одержання необхідної інформації в міжнародних платіжних системах; взаємні консультації відповідно до повноважень; обмін інформацією, зокрема ведення спільних обліків; допомога у ході збирання доказів за фактами правопорушень; аналітична робота, створення методологічної бази, навчання, законодавчі ініціативи; здійснення загальних профілактичних заходів [3, С. 66].

Специфіка розслідування кримінальних правопорушень у сфері страхування викликає необхідність найширшого залучення спеціа-

лістів із різних галузей знань. Кримінальне процесуальне законодавство України передбачає використання спеціальних знань у ході розслідування кримінальних правопорушень у трьох формах — проведення експертизи, участь спеціаліста у проведенні відповідних процесуальних дій, проведення ревізій (ст. 40, 71, ч. 3 ст. 237, 245, 262, 360 КПК України) [11]. Але виникає потреба використання спеціальних знань не тільки у рамках КПК України. Аналіз криміналістичних джерел і слідчої практики дозволяє виділити такі форми застосування спеціальних знань: участь спеціалістів у первинних слідчих (розшукових) діях; консультування слідчого зі спеціальних питань під час планування розслідування й підготовки до проведення слідчих (розшукових) дій; призначення та проведення документальних ревізій, інших спеціальних перевірок за ініціативи слідчого, прокурора, суду; проведення судових експертиз.

Висновки. Для забезпечення ефективного розслідування злочинів у розглянутій сфері необхідно вирішити такі організаційні завдання:

- розробити і впровадити методики попередження, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері страхування;
- навчити слідчих, працівників оперативних підрозділів захисту економіки методам та особливостям протидії злочинам у сфері страхування;
- організувати ефективну взаємодію оперативних і слідчих підрозділів органів національної поліції та СБУ при розслідуванні даних злочинів;
- налагодити співробітництво правоохоронних органів з органами контролю, процесинговими центрами, банківськими установами, підприємствами, що обслуговують договори страхування, з питань попередження та виявлення даних видів злочинів;
- розробити й законодавчо закріпити можливість швидкого та безпроблемного доступу управління захисту економіки до інформації, потрібної для попередження, виявлення та розслідування злочинів у сфері страхування;
- створити координаційний комітет для розробки і забезпечення погоджених дій правоохоронних органів і структур, що забезпечують надання фінансових послуг у сфері страхування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики : учеб. пособие / Р.С. Белкин. — 3-е изд., доп. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. — 837 с.
2. Берназ В.Д. Организация расследования преступлений как научная категория криминалистики / В.Д. Берназ // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту : зб. наук. пр. — 2006. — № 2. — С. 172—176.
3. Вертузаєв М.С. Пластикові платіжні засоби в Україні: кримінологічний аспект : навч.-практ. посіб. / М.С. Вертузаєв, А.Ю. Ільницький ; [за ред. Я.Ю. Кондратьєва]. — К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2001. — 108 с.
4. Зеленский В.Д. Организация расследования преступления: криминалистические аспекты / В.Д. Зеленский. — Ростов н/Д. : Изд-во Ростов. ун-та, 1989. — 152 с.
5. Карнеева Л.М. Организация работы следователя : метод. пособие / Л.М. Карнеева, В.И. Ключанский; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т криминалистики Прокуратуры Союза ССР. — М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1961. — 128 с.
6. Матусовский Г.А. Криминалістика в системі наукових знань. / Г.А. Матусовський. — Харків : Вища школа, 1976. — 113 с.
7. Коновалова В.Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя / В.Е. Коновалова. — К. : РИО МВД УССР, 1973. — 122 с.
8. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : Наказ МВС України від 14.08.2012 № 700 (зі змінами, затвердженими наказом МВС України від 23.06.2015 № 748) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=09SSF31E58&abz=HL61L>
9. Рогожин В.А. Взаимодействие следователя с органами дознания при производстве расследования по делам о преступлениях, совершенных несовершеннолетними (по материалам органов МВД УССР) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В. А. Рогожин. — Харків, 1982. — 20 с.
10. Про інформацію : Закон України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
11. Кримінальний процесуальний кодекс України (відповідає офіційному текстові). — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 254 с.

REFERENCES:

1. Belkyn R.S. (2001), *Kurs krymynalystyky* [Criminalistics course], 3rd ed., YuNYTY-DANA, Zakon u pravo, Moscow, Russia.
2. Bernaz V.D. (2006), "The organization of the investigation of crimes as a scientific category criminalistics", *Visnik Zaporizkogo natsionalnogo universitetu*, vol. 2., pp. 172-176.
3. Vertuzayev M.S. (2001), *Plastykovi platizhni zasoby v Ukrayini : kryminol. aspekt* [Plastic means of payment in Ukraine: criminological aspects], *Nats. akad. vnutr. sprav Ukrayiny*, Kyiv, Ukraine.

4. Zelensky V.D. (1989), *Orhanyzatsyya rassledovanyya prestuplenyya : krymynalyst. aspektu* [The organization of the investigation of crime: criminalistic aspects]. Yzd-vo Rostov. un-ta, Rostov n/D, Russia.
5. Karneeva L.M. (1961), *Orhanyzatsyya raboty sledovatelya* [Organization of the work of the investigator], Hos. yzd-vo yuryd. lyt., Moscow, Russia.
6. Matusovskiy G.A. (1976), *Kriminalistika v sisteme nauchnykh znaniy* [Forensics in the system of scientific knowledge], *Vischa shkola*, Harkov, Ukraine.
7. Konovalova V.E. (1973), *Organizatsionnyye i psichologicheskie osnovy deyatelnosti sledovatelya* [Organizational and psychological bases of activity of the inspector], RIO MVD USSR, Kyiv, Ukraine.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), Order of the Interior Ministry of Ukraine of 14.08.2012 № 700 "On organization of interaction of the preliminary investigation with other agencies and departments of the Interior in the prevention, detection and investigation of criminal offenses" (the changes approved by order of the Interior Ministry of Ukraine 23.06.2015 № 748). Elektronnyy resurs. Rezhym dostupu: <http://consultant.parus.ua/?doc=09SSF31E58&abz=HL61L>. (Accessed 29 Feb. 2016).
9. Rogozhin V.A. (1982), "Investigator interaction with bodies of inquiry in the production of an investigation in cases of crimes committed by minors (in the USSR Ministry of Internal Affairs bodies materials)", Ph. D. Thesis, Harkov, Ukraine.
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine, "Pro informatsiyu", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (Accessed 29 Feb. 2016).
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine, "The Criminal Procedure Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Accessed 29 Feb. 2016).

Надійшла 05.03.2016

А.М. Заец

Одесский государственный университет
внутренних дел, г. Одесса

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ И ТАКТИКИ
ДЕЙСТВИЙ СЛЕДОВАТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ
РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНЫХ
ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ СТРАХОВАНИЯ

Исследуются вопросы организации и тактики действий следователя, определяется соотношение этих понятий, раскрываются формы организации, основные направления деятельности и задачи предварительного расследования. По мнению автора, при расследовании уголовных преступлений в сфере страхования большое значение приобретает взаимодействие следователя с контролирующими органами: Национальной комиссией, которая осуществляет государственное регулирование в сфере рынков финансовых услуг, Моторно (транспортным) страховым бюро Украины, Государственной службой финансового мониторинга Украины, Аудиторской службой Украины, коммерческими банками и другими государственными органами.

Ключевые слова: страхование, страховая компания, методика расследования уголовных правонарушений, организация расследования, уголовное преступление.

A. M. Zaiets

Odessa State University of Internal Affairs, Odessa

FEATURES OF THE ORGANIZATION
AND TACTICS OF ACTIONS OF
THE INSPECTOR IN THE INVESTIGATION
OF CRIMINAL OFFENSES IN THE INSURANCE

The article examines the questions of organization and tactics of actions of the investigator determined the relationship

between these concepts disclosed forms of organization, main activities and objectives of the preliminary investigation. According to the author, during the investigation of criminal offenses in the area of security of great importance is the interaction of the investigator with the regulatory authorities: the National Commission, which carries out the state regulation of financial services markets, the Motor (transport) Insurance Bureau of Ukraine, the State Service for Financial Monitoring of Ukraine, the Audit Service of Ukraine, commercial banks and other public bodies.

Key words: insurance, insurance company, method of investigation of criminal offenses, the organization of the investigation, a criminal offense.